

4. Дейвіс Н. Європа. Історія / пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 2006. 1464 с.

5. Різун Н. Т. Ранньодержавні інститути скандинавів і слов'ян у VIII–XII ст.: «тінг» і «віче»: дис. ... д-ра філософії: Історія та археологія. Львів, 2022. 211 с.

6. Фокіна К. Християнізація Данії та Швеції. *Дні науки – 2024*: матеріали XIV Міжнар. наук. конф. студ., асп. та молод. вчен., м. Київ, 27 трав. 2024. Київ: ВПЦ: «Київський університет», 2024. С. 163–166.

Бондарчук Тетяна

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ЧЕРЕЗ ВИПРОБУВАННЯ ДО СЛУЖІННЯ НАРОДОВІ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ СОФІЇ РУСОВОЇ

Ключові слова: Софія Русова, гуманізм, еміграція, служіння, народ.

Key words: Sofia Rusova, humanism, emigration, service, people.

Життєвий шлях Софії Русової – унікальний в українській історії приклад того, як низка важких випробувань не ламає особистість, а загартовує її для місії загальнонаціонального масштабу. Для Русової «служіння» не було абстрактним ідеалом, а щоденним вибором, який вона робила всупереч арештам, втратам близьких та злидням еміграції [1, с. 10].

Випробування Софії розпочалися дуже рано. У чотири роки вона втратила матір, а в п'ятнадцять – батька, Федора Ліндфорса. Коли інші лише починають свій шлях, Софія стала сиротою, проте разом із сестрою Марією не шукала легкого життя чи вдалого шлюбу. Навпаки, смерть батька, який був прикладом безкорисливого служіння селянам, підштовхнула її «присвятити себе школі» [1].

Відкриття першого в Києві дитячого садка у 1871 р. було не бізнесом, а викликом системі [2, с. 36]. П'ятнадцятирічна дівчина, коли почувала від попечителя округу: «Ви самі ще дитина!» – взяла на себе відповідальність за виховання дітей української еліти (Старицьких, Лисенків). Саме тут через потребу виховувати дітей на рідному ґрунті почалося її «українство за вибором».

Служіння Софії Русової швидко переросло межі педагогіки і набуло політичного виміру. Разом із чоловіком Олександром вона занурилася в роботу «Старої Громади», що автоматично зробило її ворогом імперії [2, с. 37]. За своє життя вона неодноразово зазнавала арештів і обшуків. Її ув'язнювали за організацію народних читань, за створення таємних шкіл і просто за «український націоналізм». Одне з найважчих випробувань випало на 1876 р., коли, ризикуючи свободою, нелегально вивезли рукописи Тараса Шевченка до Праги, щоб видати перший повний «Кобзар» без цензурних купюр і таємно повернути його в Україну. Це було служіння через ризик, де кожне слово поета прирівнювалося до бойової зброї.

Символом її незламності стало народження сина Юрія у в'язниці, коли Софії було вже сорок років. Їй не дозволяли навіть вишивати чи читати, проте вона

вистояла, вважаючи ці муки ціною за право свого народу на освіту. Найважчим випробуванням для Русової було не тюремне ув'язнення, а постійний внутрішній конфлікт між роллю матері та місією громадської діячки. У своїх «Споминах» вона писала: «Життя моє постійно калічилося суперечкою між цими двома обов'язками: родина, діти, чоловік, всіх їх я так кохала, а з другого боку – громада, рідний край». Це «роздвоєння» стало причиною страшної драми в її серці. Служіння нації вимагало від неї залишати дітей на тривалий час, що викликало почуття провини. Проте вона вірила, що її діти теж є частиною нації і працюючи для України, вона працює для їхнього майбутнього.

Особливо трагічним епізодом у житті Русової стала смерть її старшого сина Михайла у 1909 р. Ця втрата стала тяжким випробуванням для матері, яка поклала на нього великі надії як на науковця та громадського діяча. Однак навіть у цей період глибокого особистого болю Русова не припинила наукової й педагогічної діяльності, що засвідчує її внутрішню силу та усвідомлення служіння як життєвого обов'язку.

У 1917–1921 рр. Софія Русова опинилася в епіцентрі розбудови УНР. Вона очолила департамент дошкільної освіти, фактично створюючи фундамент нової держави з нуля. Вона розробила концепцію національної школи, де дитина «найдорожчий скарб народу» [4, с. 15]. Однак поразка української державності стала для неї новим і, можливо, найболіючим випробуванням еміграцією. У 1922 р. 66-річна педагогиня разом із 14-річною онукою нелегально перейшла річку Збруч під кулями прикордонників, щоб продовжити справу свого життя в екзилі. Це було служіння через самозречення: залишити все майно і статус, щоб зберегти ідею.

Празький період життя Софії Русової часто романтизують, але насправді він був позначений словом «скрута». Щоб мати гроші на хліб, професорка, яку знала вся Європа, давала приватні уроки та робила технічні переклади [3, с. 61]. Місцеві українці називали її «бабця Русова», іноді навіть кепкуючи з її старої чорної сукні. Проте саме в цих злиднях жінка стала «адвокатом України» у світі. Вона очолила Українську національну жіночу раду та виступала на міжнародних конгресах у Гаазі (1922) та Римі (1923). Софія Русова була однією з небагатьох, хто на весь світ кричав про Голодомор 1932–1933 рр., коли світ волів мовчати. Її служіння в еміграції – це боротьба проти забуття України, проти асиміляції дітей біженців, для яких вона відкрила притулок у Подєбрадах [3].

Незадовго до смерті у 1940 р. Русова написала свою «Легенду», де сформулювала головну тезу свого життя: «на нас, жінках, лежить обов'язок зміцнити в усіх поколіннях пошану до ідеалу та закликати до служіння йому». Для неї цим ідеалом була незалежна Україна. Вона порівнювала шлях жінки-українки зі шляхом Жанни д'Арк чи Марії Магдалини. Її власне життя завершилося у Празі. Похована вона на Ольшанському цвинтарі, а поруч із нею спочиває її онук Роман, який загинув від катувань Гестапо, останній свідок того, що родина Русових пройшла через усі випробування ХХ ст., не зрадивши ідеї служіння.

Чому саме «Через випробування до служіння»? Бо кожен удар долі Софія Русова перетворювала на нову сходинку своєї діяльності. Сирітство зробило її матір'ю для всіх українських дітей. Тюрми зробили її борцем за свободу слова. Особисте горе зробило її психологом, що розуміє душу дитини. Еміграція перетворила її на голос поневоленого народу перед світом. Її життя доводить: слу-

жіння це не відсутність випробувань, а здатність йти до «своєї ясної зірки» через будь-які терни.

Джерела та література

1. Русова С. Ф. Мої спомини. Київ: Україна-Віта, 1996. 208 с.
2. Коваленко Є. Софія Русова: педагог-просвітитель, державний діяч, вчений. *Рідна школа*. 2000. № 8. С. 35–38.
3. Джус О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 260 с.
4. Русова С. Ф. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 164 с.

Зайцев Максим

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МІСЦЕ СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО В ПАНТЕОНІ УКРАЇНСЬКОЇ ОДЕСИ

Ключові слова: просопографія, урбаністична антропология, історична пам'ять, особистість в історії, пантеон героїв.

Key words: prosopography, urban anthropology, historical memory, personality in history, the pantheon of heroes.

Декілька днів тому були роковини від початку повномасштабного московського вторгнення в Україну. Ця дата стала гірким свідченням невивчених помилок, але водночас зголосила про неочікувану й неймовірну міць українського народу. Так і зараз, після чотирьох років несамотовитого спротиву, він стоїть й надалі. Невід'ємною ж складовою цієї боротьби стали пошуки. У такому контексті – пошуки своєї ідентичності у вимірах міста й персоналій. Хоча дискусії щодо цього питання вирували вже давно, але власне війна актуалізує їх найвідчутніше.

Одеса упродовж багатьох років, та навіть століть, залишалася чудовим середовищем для існування й розмноження великої кількості мітів. Так само й згадані у назві слова «пантеон» й «українська», нажаль, будуть подібними мітотворчими засобами, хоча й так необхідними нині [5; 7]. Такі моменти цілком виходять із багатогранності великого портового міста, а ще й із особливостей його взаємозв'язку з країною та людиною. Враховуючи це, автор пропонує висвітлити значення пана Караванського для Одеси, як вельми непересічної особистості.

Святослав Йосипович Караванський народився в Одесі 1920 р. та був наймолодшою дитиною у сім'ї викладача й інженера Йосипа Григоровича Караванського, у буремні роки революції він перебував на службі в самостійній українській держави. Ріс пан Святослав у доволі складні роки, але для нього вони були пронизані його найбільшим щастям – українською мовою, саме через це він у 1940 р. і був вимушений стати на військову службу, це було важливою вимогою для подальшого вступу на іншу спеціальність, філологічну [2; 3; 4]. Саме так,